ORTASINIFLAŞMANIN DAYANILMAZ HAFİFLİĞİ!

(Neo)liberalizmin "küresel" yalan ve hayaller dünyası toplumsal temelini neredeyse mutlak bir "ortasınıflaşma" varsayımına ve onun üzerinden ürettiği kurgulara oturtmak istedi; ama olmadı! Giderek genişleyen ve eşzamanlı bir karakter kazanan kapitalist dünya krizi, "tarihin sonu", "proletaryanın ölümü", "evrensel demokrasi" vb. (neo)liberal safsataların yanı sıra onu da yerle bir etti.
Kapitalizmin krizinin ve kışkırttığı "sınıf karşıtlıklarının liberalizmi öldürdüğüne" ilişkin devrimci Marksist tez bir kere daha kanıtlandı; son otuz küsur yıldır tepemizde "sarsılmaz bir kaya" misali duran (neo)liberal hurafeler tuzla buz oldu.
Yine de haklarını yemeyelim; işler yolunda gittiği sürece, düzen ve istikrarın (kısaca muhafazakârlığın) sembolü "orta sınıflar" üzerinden "dünyalar kurmak" fena bir yol değildir. Çünkü bulanık bir sosyolojik kavram olarak "orta sınıflar" istikrarın süregittiği zamanlarda "İsviçre çakısı" misali çok işlevli bir yapıya sahiptir. Kısacası toplumsal manada hemen her şeyi kapsama ve bu nedenle de birçok şeyi örtme gücüne sahip bu kavram sayesinde " bir taşla birkaç kuş vurma" imkânı vardır.
(Neo) liberallere göre, büyük burjuvazinin dışında kalan toplumun çok önemli bir bölümü kaçınılmaz olarak "ortasınıflaştıkça" proletaryanın fiziki, toplumsal ve siyasi ağırlığı da yok olmaya doğru gidiyordu, dolayısıyla toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlıklar ve dolayısıyla sınıf mücadeleleri, eylem ve de bir fikir olarak artık "tarih" olmuştu. "Tarihin sonu" tezi, sadece kapitalizmin nihai zaferinin değil, aynı zamanda bir nevi "sınıfsız toplum" iddiasının da ifadesiydi. İşçi sınıfına ve sosyalizme yönelik ideolojik saldırı son otuz yıldır, emeğin öneminin radikal bir biçimde azaldığı, işçi sınıfının giderek yok olduğu proletaryasız bir kapitalizm hurafesi üzerinden yürütüldü. (Buna bir zamanların, çalışanların tümünün hizmet sektörüne geçtiği "tam otomasyon" hayalini de ekleyebiliriz!)

Faydalı Bir Eser!

"Ortasınıflaşma"nın ideolojik faydalarının yanı sıra ekonomik faydaları da vardı. Özellikle yükselen bir toplumsal kategori olarak "yeni orta sınıflar" yaratacakları güçlü tüketim talebiyle durgunluğa girmiş (hayret!) kapitalist ekonomiyi canlandırabilirdi. (Neo) liberallere göre işin bir de politik yönü vardı: Kitlesi hemen her şeyi kapsayarak genişleyen, eğitim düzeyi ve ekonomik gücü artan orta sınıflar, daha geniş bir siyasi demokrasi talebiyle liberal demokrasinin toplumsal temelini oluşturacaktı.
(Neo)liberaller de dahil burjuvazinin hemen bütün fraksiyonlarının orta sınıflara bağladığı umut aslında pek de temelsiz sayılmaz. "Normal" şartlarda orta sınıflar, ulusal ve toplumsal birliğin çimentosu, huzur ve istikrarın güvencesidir! Üstelik egemen ideolojinin ve burjuva hegemonyasının işçi sınıfına aktarılmasının aracı; bireysel olarak her daim "yırtma" peşindeki işçilerin rol modeli; güçlü bir toplumsal denetim aracı olarak ahlâkın bekçisi; düzenin "orta direği" (belkemiği de denebilir); derin ve düzenli uykusuyla her türlü devrimci fikir ve eylemin karşısında dikilen muhafazakârlığın kalesidir. Orta sınıflar aynı zamanda yurtseverliğin de güçlü siperidir; "ülkenin asıl sahibi" olduklarına dair güçlü inançları, orta sınıflarda üslerindeki ve altlarındaki toplumsal sınıflara karşı "milli" ve ahlaki kuşkulara yol açar: onların gözünde büyük burjuvazi hırsız, işçiler ise cahildir; biri kurnazlığı ve açgözlülüğü nedeniyle vatanı satmaya, diğeri ise cehaleti ve yine açgözlülüğü nedeniyle dış güçlerin oyunlarına alet olmaya açıktır…

Bir Deprem Kuşağı Olarak Orta Sınıflar!

Ancak bir soyutlama olarak, (neo)liberaller ve burjuva gericiliğinin diğer fraksiyonlarında uyandırdığı bütün heveslere rağmen bu toplumsal zemin, özellikle ekonomik ve toplumsal kriz dönemlerinde harekete geçen derin "fay hatları" ile parçalanmıştır. Bütün o "huzur ve

istikrar" mitolojisi, gerçekte burjuva toplumunun eşitsizlikten kaynaklanan uzlaşmaz çelişki ve çatışmalarını ve bireysel varoluş mücadelesinin yol açtığı derin iç huzursuzluğunu örten bir örtü işlevini görür. Orta sınıfların vatanın ve milletin "temel direği" olduklarına dair inançlarından kaynaklanan kibirleri gerçekte derin özgüvensizliklerini ve iflah olmaz "beka" kaygılarını gizler.
Aslında işler, yolundaymış gibi göründüğünde de yolunda değildir. Orta sınıflar "normal" şartlarda da bir var oluş-yok oluş diyalektiğinin "arafında" yaşar. Toplumsal "itibarını" kaybetmenin, yoksullaşma ve proleterleşmenin korkusunu her daim ensesinde hisseder. Sermayenin kaçınılmaz temerküzü ve tekelleşme eğilimi nedeniyle yoksullaşan küçük mülk sahipleri, durumları gittikçe kötüleşse de hiçbir zaman bir işçinin durumuna "düşmek" istemez. Bu nedenle toplumsal varlığını sürdürmek için bütün gücüyle direnir. Bunun sonucunda "eski orta sınıflar" olarak da tanımlanan küçük burjuva kesiminin tümü proleter durumuna düşmez, ancak mülksüzleşir.

Pek de Yeni Sayılmazlar!
Küçük burjuvazinin çok katmanlı yapısı içinde bir de şehirli "yeni orta sınıflar" vardır. Bu toplumsal tabaka, günümüzde proletaryayı ve elbette sınıf mücadelesini bitireceği düşüncesiyle (neo)liberalizm tarafından serbest piyasa toplumunun "gözdesi" ve "çimentosu" olarak kutsanır. Ancak kapitalizmin farklı sermaye birikimi dönemlerinde ekonomik-teknolojik gelişmenin seyrine uygun yeni meslek gruplarıyla büyüyen bu tabaka, gerçekte toplumsal bir kategori olarak pek de yeni sayılmaz.
Daniel Guerin, "Faşizm ve Büyük Sermaye" adlı kitabında sermayenin temerküzünün orta sınıfları giderek yoksullaştırıp mülksüzleştirmesine rağmen kapitalizmin, gelişmesinin belli bir aşamasından sonra yeni türden orta sınıflar yarattığını ve bu konuya ilk defa Kautsky tarafından dikkat çekildiğini belirtir. Kitabın "Kaynaklar" bölümünden anlaşıldığı kadarıyla Kautsky bu "dikkati çekme" işini 1899'da yapmıştır. Bunlar "eskilerden" farklı olarak "iş araçlarının pek çoğunun mülkiyetine sahip olmayan, iktisaden bağımlı" bir tabakayı oluşturmalarına rağmen gerçek anlamda birer ücretli sayılmazlar. "Gelir kaynakları yine de aylıklardan, hizmet karşılığı alınan paralardan ve komisyonlardan oluşur." Guerin, Kautsky'nin bu duruma dikkati çekerken "Modern işletme şeflerinin, işlerinin bir kısmını mühendis, desinatör, teknisyen, müessese doktoru ve avukatı ya da diğer çeşitli memurlar ve aylıkla çalışanlara bıraktıklarına işaret ettiğini" söyler. Ayrıca büyük sanayi konsorsiyumlarının da kendi pazarlarını bizzat kendilerinin düzenlediğini, bunu yaparken de kendilerine bağımlı satıcılar, acenteler, garajcılar, tamirciler vb. ordusu meydana getirdiğini; küçük zanaatkâr ve tüccarların bağımsız çalışmaktan vazgeçip dolaylı ücretli haline gelmeyi göze almadıkça ayakta durma imkânlarının kalmadığını; böylece küçük tüccarın, çok şubeli bir şirketin vekili ve zanaatkârın da el emeği karşılığı çalışan bir adam durumuna geldiğini belirtir. Sözlerinin devamında, bu "yeni orta sınıf" mensuplarının, iktisadi bağımlılıklarına rağmen proleter durumuna da düşmediklerini (Tabii, savaşa kadar.), ("L. Laurant'ın yazdığı gibi"-Guerin) işlerinin özel uzmanlık gerektirdiğini, ellerine geçen para, aylık ya da ücret şeklinde ödense bile, iktisadi süreç içinde oynadıkları yönetici rolün bunları kapitalistlere yaklaştırdığını, bu sosyal kategorinin son derece geniş bir kesiminin kendini hâlâ proletaryanın üstünde görmeye devam ettiğini vurgular.
Kısacası bütün bu anlatımlardan "yeni orta sınıflar" mevzuunun en azından bir bölümüyle pek de yeni olmadığını görürüz. Üstelik genel olarak orta sınıflar sorunu Birinci Emperyalist Savaş'ın ardından artık "liberal demokrasi" bağlamında değil doğrudan faşizm ve diğer burjuva diktatörlüklerinin analizi bağlamında gündeme gelmiştir.

Bir Sınıfa Mensup Olmak

Sınıf mensubiyetinin nesnel ölçütleri vardır. Toplumsal konumları, tek tek insanların veya grupların kendilerini ne zannettikleri ile değil, üretim ve bölüşüm ilişkileri içindeki yerleriyle belirlenir. Bu, günümüzde bile böyledir! Günümüzün yeni orta sınıflarının da aynı ataları gibi kendilerini sosyal olarak burjuvaziye yakın hissetmeleri, "kendinden menkul sınıf kimliği edinmeleri", bu "takma yakalı proleterlerin" "sahte burjuva itibar duygularından" kaynaklanır. Sözü edilen yanılgının işçileşme, yani bir nevi "düşme" korkusunu da içeren kültürel nedenleri vardır. Ancak ekonomik krizler ve bunların neden olduğu şiddetli toplumsal çalkantılar bu kesimlerin aslında nesnel olarak proletaryanın bir sektörü oldukları gerçeğini açıkça ortaya çıkarır. (Hele ki günümüzde.) Ayrıca işçi sınıfının toplumsal ve siyasi yükseliş dönemlerinde, yani "emekçi" olmanın itibar kazandığı, proletaryanın başarılı kitlesel mücadelelere giriştiği zamanlarda sendikal örgütlenme düzeyinin hızla gelişmesi ve bu yolla elde edilen ekonomik-sosyal kazanımların yarattığı bilinç sayesinde "sahte burjuva itibar duygusu" bir emekçi gururuna ve bilincine dönüşebilir. Bu dönüşümün geçici ve kalıcı biçimleri ülkemizde de çeşitli dönemlerde yaşanmış ve yer yer yaşanmaktadır. (Bankacılar ve diğer büro çalışanları, öğretmenler ve diğer devlet memurları, günümüzde plaza çalışanları arasında başlayan örgütlenmeler vb.)

Yeni orta sınıfların yönetici tabakasının dışında kalan büyük çoğunluğu oluşturan dar gelirli kesimlerinin patron ve yöneticilerinin yaşam biçimlerini, giyim kuşamlarını ve diğer tüketim kalıplarını (ve hatta dünya görüşlerini!) daha ucuz yollardan ve çoğu zaman kredi borçlarıyla taklit etmelerine dayalı bu sınıfsal yanılsama ve pamuk ipliğine bağlı sosyal konum, zemindeki "fay kırıklarının" ekonomik kriz, işsizlik vb. "aksiliklerle harekete geçmesi durumunda kolaylıkla altüst olur.

Bu elbette, ideolojik ve kültürel araçların da yardımıyla "orta sınıf" olduğuna inandırılan ve kendisi de eğitim düzeyi ve mesleki konumu nedeni ile buna inanmaya teşne olan emekçilerin kendiliğinden ve birden bire proleter sınıf bilincine ulaşacakları anlamına gelmez. Sınıf bilincini önce tedricen sonra da sıçramalı bir biçimde yaratacak olan eylemden, yani mücadele ve örgütlenmeden başka bir şey değildir.

Küçük Burjuvazinin Tarihsel Halleri

Üzerinden "liberal demokrasi" hayalleri kurulan orta sınıfların bu açıdan pek de tekin bir dayanak oluşturmadığı; homojen, her zaman sakin ve mülayim bir kitle olmadığı tarihsel örneklerle de sabittir: hem devrimci açıdan, hem de karşıdevrimci açıdan.

Küçük burjuvazinin politik olarak sermayenin toplumsal egemenliği tarafından belirlenen ve sınırlanan belli başlı üç tarihsel halinden söz edilebilir. Bunlar aynı zamanda kapitalizmin farklı tarihsel dönemlerine dek düşerler. "Bu üç aşamayı en iyi temsil eden siyasi programlar Jakobenizm, reformist demokrasi, (sosyal demokrasi de dahil olmak üzere) ve faşizm, özlerinde küçük burjuva akımların programlarıdır." (Troçki)

Bu programlar aynı zamanda sayısal olarak çok küçük bir azınlığı oluşturan büyük burjuvazinin kendi ekonomik- sosyal çıkarları doğrultusunda küçük burjuvaziyle ve onun aracılığıyla da proletarya ile ilişkisini sürdürmesini (denetimini) sağlar.

Ancak bu ilişki doğrusal değil diyalektik bir karakter taşır. Troçki'nin anlatımına göre, "Yine de burjuvazi ile başlıca toplumsal tabanı arasındaki ilişkiler asla karşılıklı güvene ve barışçı bir işbirliğine dayanmamaktadır. Küçük burjuvazi kitlesi ile sömürülen ve aşağılanan bir sınıftır. Büyük burjuvaziyi kıskanır ve çoğu kez de ondan nefret eder. Öte yandan büyük burjuvazi de küçük burjuvazinin desteğine ihtiyaç duymakla birlikte ona güvenmez, zira haklı olarak onun kendisi için konulan sınırların dışına çıkma eğiliminden endişe duyar."

Jakobenizm, burjuvazinin gelişmesi için, bazen onunla da çatışarak yolu açıp görevini tamamladıktan sonra tasfiye edildi. "Bütün bu aşamalar dizisi boyunca burjuvazi iktidarını parlamenter demokrasi biçiminde perçinledi. Ama bunu ne barışçı bir biçimde ne de isteye isteye yaptı. Burjuvazi evrensel oy hakkından ölümden korkar gibi korkuyordu. Uzun vadede

baskı tedbirleri ile tavizleri, mahrumiyet tehditleri ile reformları birleştirerek yalnız eski küçük burjuvaziyi değil, yeni küçük burjuvazi (yani işçi bürokrasisi) vasıtasıyla proletaryayı da biçimsel demokrasi çerçevesi içinde büyük ölçüde kendine bağımlı kıldı." (Troçki) Bilindiği üzere bu dönem, bir avuç devrimci Marksist dışında hemen herkesin, kapitalist toplumun artık huzur, sükûn ve barışçı ilerleme çağına (Buna "ultra emperyalizmi"de ekleyebiliriz) girdiğine inandığı bir sırada patlayan bir dünya savaşıyla sona erdi. Yani "demokrasi" büyük burjuvaziyle küçük burjuvazi arasındaki ilişkinin ancak bir bölümünü ifade eder.(Bunun ikinci devresi sonraki emperyalist dünya savaşından sonra "refah toplumu" adıyla yaşandı.) Emperyalizm çağının önemli bir bölümü ise kapitalist krizin yol açtığı mülksüzleşme ve itibar kaybının çıldırttığı orta sınıfların boylu boyunca içinde yer aldığı kanlı bir faşizm hikâyesidir.
Eli silahlı küçük burjuvazinin liberallerce hâlâ lanet ve nefretle anılan Jakobenizmini; 1830 ve 1848 devrimlerindeki yine eli silahlı demokratik-devrimciliğini; veya Çarlık Rusyası'ndaki devrimci terörizmini; daha sonra da normal şartlarda asla yan yana gelmeyi hayal bile edemeyeceği lümpenler, adi suçlular, pezevenkler ve gözükara maceracıların peşine takıldığı faşist-karşıdevrimciliğini göz önüne getirdiğimizde orta sınıfların hiç de "tekin" bir toplumsal gücü oluşturmadığını görürüz…

Enerji Kaynağı Olarak Orta Sınıflar!
Krizin yol açtığı toplumsal şartlarda, mali sermayenin mutlak egemenliği altında orta sınıflara dayalı bir liberal demokrasi hedefi hayalden başka bir şey değildir. (Neo)liberal sermaye düzeninin, eski ve yeni orta sınıfların ekonomik ve siyasi taleplerini karşılaması ve bu temelde bir toplumsal uzlaşma oluşturması mümkün görünmemektedir. Uzlaşma bir yana, sınıf mücadeleleri ve toplumsal çatışmaların yayılmasının yanı sıra ulusal, etnik, dinsel ve kimlik temelli çatışmaların artması da kaçınılmaz görünüyor.
Dış politikanın gerçekte iç politikanın bir yansıması olduğu düşünüldüğünde genelleşen bir dünya krizinin sonuçları olan şiddetli rekabet, kapışmalar, pazar paylaşım kavgaları, uluslararası gerilimler, dış müdahaleler, bölgesel bunalımlar ve savaşların temel unsurlarından birinin yukarıda sözü edilen sınıf mücadeleleri, toplumsal çatışmalar olduğunu anlayabiliriz; elbette uluslararası şartların iç yansımalarını da unutmadan.
Yukarıda tasvir edilmeye çalışılan ulusal ve uluslararası şartların bileşiminin kaçınılmaz sonuçları olan milli beka kaygısı, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, şovenizm, yoksullaşmanın neden olduğu endişeler, güvenlik kaygısı ve giderek yok olan itibarının acısını çıkartabileceği, kendinden daha aşağı gördüğü toplumsal gruplara yönelik saldırganlık, "huzur ve sükûnu" tehdit eden her türlü devrimci eyleme ve işçi sınıfı mücadelesine duyulan nefret, dış güçlerin maşası olduğuna inanılan etnik ve dini azınlıklara karşı düşmanlık vb. eğilimler ilk önce orta sınıfların içinde yer eder. Bu umutsuzluk başta faşizm olmak üzere bütün burjuva baskı rejimlerinin enerji kaynağıdır.

Totaliter Piyasa-Otoriter Siyaset
Orta sınıfların "nevrotik" halleri günümüzün dünya ekonomik kriziyle şiddetlenme eğilimi gösterse de sorunun "sağlam" bir geçmişi vardır. Kapitalist krizin, mali sermayenin engelsiz genişlemesine ve aşırı borçlanmayla sürdürülebilen tüketime dayalı bir "serbest piyasa toplumu" inşası üzerinden aşılması hedefi, ilk başlarda özellikle orta sınıflarda mesnetsiz bir özgüvene yol açsa da bu "güven" duygusu yerini sık sık tekrarlanan kriz ve sarsıntıların da etkisiyle kısa sayılabilecek bir sürede orta sınıfların o "tarihsel" yoksullaşma ve kaybetme endişesine bırakmıştır.
(Neo)liberal dönemin en temel politik niteliği "kuvvetler ayrımına dayalı demokrasi" değil, yürütmenin yasama ve yargı üzerinde kurduğu güçlü hâkimiyettir. Bunun sonucu, birçok kapitalist ülkede "totaliter" serbest piyasacılık anlayışına paralel olarak biçimsel demokrasi

kabuğu içinde giderek güçlenen ve sonunda bu kabuğu birçok yerinden kırarak açık bir hal alan "otoriterliğin" yükselişi olmuştur. Bu "otoriterleşme" toplumsal temelini öncelikle orta sınıfların derin koku ve endişelerinde, korunma ve güvenlik ihtiyaçlarında ve bu ihtiyaçlarını karşılayacağını düşündükleri bir otorite arayışlarında bulur.
Genel bir krizin şiddetlendirdiği "düşme" korkuları; eğitim, meslek ve (genellikle borca dayalı) tüketim yoluyla "orta sınıf" olma hayallerinin yoksullaşma sonucu yıkılması; "yeni orta sınıfların", aslında birer proleterden başka bir şey olmayan çok geniş kesimlerinin giderek kötüleşen çalışma koşulları, reel olarak düşen ücretleri, sık sık karşılaştıkları işsizlik vb. durumlar sonucu uğradıkları yıkım; ve de "eskilerin" (esnaf, küçük imalatçı, tüccar vb.) zar zor ayakta tuttukları dükkân ve işletmelerinin kapanması, tarihsel deneyimin ışığında, elbette güçlü bir devrimci müdahalenin olmaması halinde, liberal bir burjuva demokrasisini değil, ancak bir baskı rejimini işaret eder.

Sinirler Bozulurken!
Amaç en karamsar tahminleri yapmak olmasa da güncel gelişmeler, dünya krizinin kapsam ve etkisini artırmasına paralel olarak orta sınıfların sinirlerinin daha da bozulduğunu gösteriyor. Üstelik bu sinir bozukluğunun, neoliberal "küreselleşme" dönemi boyunca görünürde "göçmen karşıtlığı" temelinde önemli bir güç haline gelmeye başlayan neofaşist, şoven milliyetçi partilerin (Yunanistan'da doğrudan bildiğimiz Nazizm haliyle!) kitleselleşmesine yol açtığı açıkça görülüyor. Yani, uzun süredir güçlenmekte olan bazı toplumsal-politik eğilimler artık bir "sıçramanın" eşiğine gelmiş bulunuyor. İşin en "ilginç" yanı da bu uğursuz yükselişin, son otuz yıl boyunca sağ ve sol liberallerce "demokrasinin teminatı" namıyla gözümüze sokulan AB ve Avrupa ülkesinde yaşanıyor olması. Sürecin hızlanması durumunda, AB ülkelerinin bırakın bir birlik ve demokrasi modeli olmasını, ırkçı bir despotluk modeline dönüşmesi bile mümkündür.
Sözü edilen gerici yükselişin ulaştığı oranlar yüzde olarak Fransa'da 18; Avusturya'da iki partinin toplam 28; İsviçre'de birinci parti olarak 26; Belçika'da 7; Danimarka'da 12; Norveç'te 17; Hollanda'da 15; Macaristan'da 17 (İktidardaki partiyi saymazsak!); Yunanistan'da 7'dir. Bulgaristan'daki ATAKA ise parlamentoda 21, AP'de 2 milletvekiline sahiptir. Üstelik "merkez" partilerinin geleneksel seçmen tabanı içinde, durumun çığırından çıkması halinde ırkçı-milliyetçi partilere kolaylıkla oy verebilecek geniş bir kitle olduğu da biliniyor.

"İşi" Faşizme Devretmek!
Troçki'nin "Rus Devriminin Tarihi"nde "Liberalizmi öldürenin sınıf karşıtlığının gelişmesi" olduğunu ifade ettiği paragraf, "Liberalizmin ilkeleri aslında polis faaliyetiyle bir arada yürütülmeden yaşayamaz" cümlesiyle başlar. Böyle olduğu için de toplumsal "ortamların" bozulması oranında liberal hayallerin yerlerini "otoriter" gerçeklikle, (veya gerçeklerin otoritesi ile!) yer değiştirmesi beklenmedik bir durum sayılmaz. Ancak olağan "polis faaliyetinin" hatta yeri geldiğinde bazı "olağanüstü rejimlerin" (Askeri diktatörlük, Bonapartizm vb.) burjuvazinin toplumsal egemenliğini korumaya yetmediği durumlar vardır.
Böyle durumlarda burjuvazi, bazı mali ve politik fedakârlıklar karşılığında, toplumsal egemenliğini faşizme destek vererek kurtarmayı dener. Faşizm bu işi, düzenin kurbanlarını, başta orta sınıflar olmak üzere, umutsuzluktan çıldırmış faşist sürülere dönüştürüp kapitalizmin hizmetine sürerek başarır. (Hem de "büyük kapitalistlere düşmanlık" hatta "devrim" adı altında!) Tarihsel örnekler, Faşizmin yükseliş dönemlerinde küçük burjuvazinin işçi sınıfının politik olarak en geri kesimlerini de peşinden sürüklediğini göstermektedir.
Bu tarihsel perspektiften bakıldığında "orta sınıflar" sorunu liberallerin "bozum olmasıyla" sınırlı olmaktan çıkıp işçi sınıfının sorunu haline gelir. Küçük burjuvazi zaman zaman

gösterdiği taşkın enerjiye rağmen “bağımsız” bir sınıf değildir. Nihayetinde ya burjuvaziyi ya da proletaryayı izler. Tarihin yönünü belirleyen de budur.
Geleceği, hem ekonomik hem de politik olarak çözülmeye başlayan yarını belirsiz bir AB’ye ve onun “mütemmim cüzü” olarak kimi liberal demokrat hayallere bağlamak tarihsel bir “enayilikten” başka bir anlam taşımıyor. Eğer burjuvazinin boyunduruğu dışında bir geleceğimiz olacaksa, bu ancak örgütlü ve bağımsız bir işçi sınıfı hareketi önderliğinde olacaktır. Unutulmaması gereken, Klara Zetkin’in dediği gibi“Faşizmin iktidarı almayı başaramayan işçi sınıfının çekmek zorunda kaldığı bir ceza” olduğudur.